

ДНЕВНИЦИТЕ НА КАРЛ ДИЙМ – ИСТОРИЧЕСКИ ИЗВОРИ ЗА СПОРТА В БЪЛГАРИЯ

Йорг Шенк

Национална спортна академия „Васил Левски“,
катедра „Мениджмънт и история на спорта“, София

ORCID

Jörg Schenk - <https://orcid.org/0000-0002-9882-3739>

РЕЗЮМЕ

Карл Дийм (1882–1962) е германски спортен деятел, политик, историк и журналист, който през целия си живот дава своя принос за развитието на спорта в Германия и в редица европейски страни. Неговата дейност има особено значение и за развитието на спорта в България през първата половина на XX век. Един от важните източници на информация за неговата работа представляват дневниците му, които до момента не са изследвани цялостно и са предмет на настоящото проучване. В тях е представена не само съществена информация за състоянието на спорта в България, но също така и широк набор от преценки на Карл Дийм за личности, спортни организации и тенденции в развитието на спорта у нас. Информацията в дневниците на Карл Дийм служи като важен ориентир за изграждане на вярно становище какви са били неговите мотиви и цели при осъществяване на мисията му в България за реформиране на спортната система в страната. От личните дневници на Дийм може да се прави съпоставка с неговите официални доклади и изяви, за да се разберат конкретните мотиви и похвати на работата му като спортен ръководител и деятел.

Ключови думи: Карл Дийм, България, дневници, реформи на спорта

THE DIARIES OF CARL DIEM - HISTORICAL SOURCES FOR SPORT IN BULGARIA

Jörg Schenk

National Sports Academy “Vassil Levski”,
Department “Management and History of Sports”, Sofia

ABSTRACT

Carl Diem (1882-1962) was a German sports functionary, politician, historian and journalist who defined sport in Germany and in a number of European countries throughout his lifetime.

His activity was also of particular importance for the development of sport in Bulgaria in the first half of the 20th century. One of the most important sources of information about his work are his diaries, which have not been studied comprehensively and are the subject of this study. They provide not only essential information on the state of sport in Bulgaria, but also on

a wide range of Carl Diem's judgements on personalities, sports organisations and trends in the development of sport in the country. The information in Carl Diem's diaries serves as an important guide to building a true opinion of what his motives and goals were in carrying out his mission in Bulgaria to reform the country's sports system. From Diem's personal diaries, one can compare with his official reports and appearances to understand his specific motives and approaches as a sports leader and activist.

Keywords: Carl Diem, Bulgaria, diaries, reforms in sports

ВЪВЕДЕНИЕ

Социално-културни и политически условия за мисията на Карл Дийм в България

Германо-българските културни връзки се обосновават на историческото обстоятелство, че държавните ръководители, управлявали България, са свързани с Германия: Александър фон Батенберг (1878–1886), както и Фердинанд и Борис фон Саксен-Кобург-Гота (1887–1943). В областта на телесната култура те са свързани с развитието на гимнастическото движение от 1878 г. със създаването на Гимнастическо-стрелческите дружества в Източна Румелия по подобие на Турненското движение в България и впоследствие при развитието на Съюза на Българските гимнастически дружества „Юнак“ (Цонков, 1978).

След общото поражение през Първата световна война двустранните отношения между двете държави отначало са затруднени поради ограниченията на следвоенните договори, но в края на двайсетте години на миналия век вследствие на световната икономическа криза, недостига на валута и общите икономически интереси се създават обективни условия за развитие на двустранните културни взаимоотношения, които имат определено значение и за развитието на спорта¹. За сближаването между двете страни вероятно допринасят и уважаваните и популярни в България немски училища. Те – от 1921 г. нататък, чрез нарасналия брой на езиковите курсове и литературните вечери способстват за положителното възприемане на Германия и нейния културен живот в страната и през следващите две десетилетия довеждат до един ренесанс на германо-българските културни отношения, така че например „само през 1941 г. в Германия (излизат) почти толкова книги за българската история и култура (220), колкото през целия период от 1919 до 1932 г. (239)“ (Oschlies, 1984; Stein, 2011).

---

¹ Тук следва да се спомене най-вече сключеният през 1932 г. Германо-български търговски договор, който чрез процедура по клиринг предлага на изправената поради високата задлъжнялост пред неплатежоспособност България да се съвземе икономически.

Първите стъпки за развитие на сътрудничеството в областта на образованието, което засяга и телесната култура, са направени от Германската служба за академичен обмен (DAAD), което осигурява от 1927 г. квота за двама студенти в Германското висше училище по телесно възпитание в Берлин. Важна роля за разширяване на възможностите за спортен обмен имат и: Германо-българското Споразумение за сътрудничество в сферата на културата, включително училищното дело от 19 юни 1940 (Schaller, 2007), и работата на така наречената Германска Академия² (Schaller, 2011), Германския научен институт (1940–1944), и на Германо-българското дружество, от немска страна, както и дейността на Дружеството за българо-германско културно сближаване, от българска страна (Schaller, 1996; Schaller, 2011), които разширяват германския авторитет в културно, политическо и икономическо отношение в България до 1944 г.

Като съществена част от германското културно влияние в посока България може да се разглежда и консултантската дейност на Карл Дийм. По поръчение на Германския райх той работи за изграждане на националните спортни системи на Турската република и като важен фактор в Организационния комитет за подготовката и провеждането на XI Олимпийски игри в Берлин и IV Олимпийски игри в Гармиш-Партенкирхен, той се свързва с водещите ръководители на спорта в България и с това се полага началото на едно дългогодишно сътрудничество от 1933 до 1943 г.

Цели и задачи на проучването

Важни сведения за неговата дейност в България са отразени в личните му дневници и писма. От записките в неговите дневници се разбира, че през 1933, 1937, 1939, 1940, 1942 и 1943 г. е пребивавал в България, по-специално в София, по-дълго време, най-малко за няколко дена и по повод различни разговори. През 1944 г. пак се е отбил по-скоро пътьом.

МЕТОДИКА НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Целта на изследването е да се проучат цялостно личната информация и анализите на Карл Дийм за работата му в България, които се съхраняват в негови дневници, бележки и писма.

---

² Официалното име е "Akademie zur wissenschaftlichen Erforschung und Pflege des Deutschtums" (Академия за научни изследвания и култивиране на немския език), основана през 1925 г. в Мюнхенския университет и натоварена с изпълнението на научни задачи, както и с популяризирането на езика в чужбина. „Германската академия имаше два отдела, един научен и един практически, и със сигурност до известна степен беше модел за структурата и целите на германските научни институти в чужбина“).

В научната литература, публикувана в България и в Европа, съществуват недостатъчно свидетелства и яснота за мисията на Карл Дийм в България, а проблемът за информацията, която е налична в неговите дневници и бележки, въобще не е изследван.³ Ето защо е от важно значение да се представят новооткрити документи и сведения по този въпрос, с което ще се направи обективна преценка за действителното значение и роля на Карл Дийм в развитието на телесната култура. Освен това, ще се направи една допълнителна характеристика върху състоянието и развитието на спорта и телесното възпитание в България през този важен период, свързан с изграждането на държавна система на спорта в България.

Проучването обхваща събиране на документи от фондовете на Карл и Лизелот Дийм Архив в Немския спортен университет, както и автентични документи във фонда на Карл Дийм в Историческия архив на град Кьолн. Проучени са и дневниците на Лизелот Дийм, в които фрагментарно има публикувани писма от Карл Дийм, засягащи неговата мисия в България.

Важен източник за това е анализът на личния дневник на Карл Дийм, както и на допълнително проучени сведения от архивите и периодиката в България – ЦДА, фонд Министерство на народното просвещение и публикации във вестник „Зора“, „Спорт“. Въз основа на тях може да се дадат точни сведения за неговия престой и дейност в България.

РЕЗУЛТАТИ

Посещения на Карл Дийм в България, отразени в неговите дневници

Независимо от неговите по-късни разкази за пътувания под формата на записки в дневници за престоите му в България, както и неговия „Организационен план за телесното възпитание в България“ от 1937 г. и приноса му за създаването на ДВУТВ през 1942 г., трудно могат да бъдат намерени свидетелства за това, че Дийм е бил запознат със спорта преди първото си посещение в България. Още по-впечатляващи са познанията му за страната и нейния народ, особено понякога много подробните описания на произхода, културата и историята на българския народ.

По време на първото си пътуване през България през 1933 г. Дийм прави само кратки записки за „България = хунски народ, дълго време под турско робство [...]“ (CuLDA-T, 1933). В записите на обратния път от Истанбул и по повод двудневния му престой там

---

³ Заслужава си все пак да се споменат примерно Бърдарева, Becker, Митев, Петрова, Витанова.

обаче той показва удивителни познания по история, съответстващи на научните постижения на времето.

През 1933 г. Дийм преминава два пъти през България. Действителната цел на това пътуване до Балканите е Истанбул и консултиране на турското правителство по спортни въпроси. В резултат на това пътуване е изготвен много обширен и подробен план, който ще намери частичен подражател в по-късния организационен план за спорта в България.

На 15 септември на път за Истанбул той има възможност само набързо да разговаря със Стефан Чапрашиков на Софийската жп гара. На 2 и 3 декември обаче успява да осъществи почти двудневен престой, по време на който Дийм е пришпорван да бърза от среща за среща:

„Голяма комисия по посрещането, Негово превъзходителство Чапрашиков, член на МОК от страна на България, начело, 24 часа не подвих крак. Бившият студент във Висшето училище по телесно възпитание Йорданов, тогава най-добрият във випуска, д-р Тодор Зъбов, генерален секретар на Българския национален олимпийски комитет, и т.н.

Първо посетихме министъра на културата, който ме разпита за Олимпийската организация. В България освен Олимпийския комитет, под ръководството на Чапрашиков, има още един водещ съюз на спортистите, който сега под натиска на Министерството на народното просвещение⁴ трябва да се слее с Олимпийския комитет. Министърът на Народното просвещение е дал на Йорданов място за учител по физическо възпитание, но го е освободил от работа и го е предоставил на разположение като изпълнителен директор на Олимпийския комитет“ (CuLDA-T, 1933).

Докато първият ден от посещението е изпълнен основно с разговори и общителност, описани подробно, вторият ден е посветен на някои от спортните съоръжения в столицата:

„Отдохме в Борисовата градина, за да видим спортните площадки. В този град с 350 000 жители има 26 спортни клуба, като най-големият от тях, A.S.23⁵, разполага с клубна площ от 5,8 хектара в парка, красив стадион с 500-метрова писта за бягане, стена за зрители с 11 000 места, план от Марх⁶, бетонни трибуни, 3 тенис корта, вече изкопан плувен басейн, който ще бъде построен през 1934 г.

... Клуб за тенис на трева, неговите 9 корта бяха под снега, бяха осигурени терени за турнирен корт.

---

⁴ В оригиналния текст Дийм използва обичайния дотогава в Германия термин "Kultusminister(ium)", отговарящ за описаните задачи, по-късно "Reichsministerium für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung"; има се предвид българското Министерство на образованието по онова време.

⁵ Тук вероятно се има предвид „Академик София 1923“.

⁶ Вернер Марх / Werner March (1894–1976), германски архитект, проектант и създател на Олимпийския стадион в Берлин.

Накрая площадът на юнаците, на ъгъла паметник на загиналите юнаци (герои), кула, обърната нагоре като черупка на охлюв, фигура на върха, висока бетонна трибуна, 400-метрова писта с арка за маршируване в средата на другата дълга страна. Всичко е прекрасно подредено“ (CuLDA-T, 1933).

Няма информация за самите спортни дейности. От тези, сравнително малко на брой подробности, свързани със спорта – по-голямата част от този запис в дневника има по-скоро културно-исторически и регионално-проучвателен характер, – се създава впечатлението, че това пътуване на Дийм до България е имало за цел да направи първоначална „инвентаризация“, да се запознае с меродавните личности, но също така и да се подготви за предстоящите Олимпийски игри през 1936 г:

„България се подготвя с пълна сила за Олимпийските игри през 1936 г. Те обмислят най-евтиния начин за мащабен общ транспорт за отбора и зрителите, а именно от крайдунавския град Лом с кораб до Регенсбург, а оттам с железницата за Берлин. Ние трябва да подготвим необходимото от наша страна“ (CuLDA-T, 1933).

Планираното за 1934 г. посещение с Левалд с цел „да се запознае с цяла България [...] в рамките на 8 дни, ако е възможно“, не се осъществява, а по-късното, така наречено „посещение в България“ през 1935 г., също е само транзитно пътуване.

През 1937 г. е най-значимият престой на Карл Дийм в България и е свързан с неговата официална държавна мисия за подготвяне на проект по преустройството на телесната култура в България, известен като „Организационен план за телесното възпитание в България“. За целта, по молба на българското правителство, Дийм е командирован в България като германски консултант на Министерството на народното просвещение, което има отговорността за развитието на спорта в страната.

Карл Дийм пристига през късната есен на 1937 г. и в продължение на два месеца и половина изготвя документ от 60 страници за реформата на съществуващия спорт и за обучението на учители по спорт, който накрая трябвало да бъде представен на царя.

Този документ има важно значение, защото той разкрива, на първо място, действителното състояние на училищата, спортните организации и спортната дейност, двигателното развитие на населението, както и редица описания на демографски и етнографски особености на страната. Разбира се, тези сведения отразяват до голяма степен два много важни компонента на неговите възгледи, свързани със социално-културното и политическото значение на спорта, и на второ място – капацитета на неговия анализ, критерии и отношение към чисто спортно-техническите и организационни аспекти, които по това време са меродавни за равнището и характеристиките на телесната култура в континентална Европа.

Доловимият в заключителния доклад оптимизъм на Дийм относно скорошното осъществяване на плана обаче ще бъде подложен на трудна проверка, защото в действителност планът ще бъде приложен едва през 1942 г.

Почти две години по-късно, през октомври 1939 г., в рамките на международна футболна среща, Карл Дийм идва отново в София, където връчва плана си на министър-председателя Богдан Филов⁷,

„[...] един Археолог, говореше превъзходно немски и беше добре осведомен – два екземпляра от своя „доклад в българско издание“ (CuLDA, 1939). Филов от своя страна обещава закон за младежта⁸ като рамков закон с изменяеми разпоредби за приложение.“

Но по време на посещенията си Дийм се явява не само като организатор или функционер в сферата на спорта, но и като политик с дипломатически замах:

„... После говори много уравновесено нашият посланик, разпалено и многословно президентът на футбола Батенбергски, патриотично и политически. ... После говорих аз. Първо благодарност към Чапрашиков, моята преданост, после сравнение герmano-българската история – българска героична песен – Балканът баща. Еднаквият спортен дух. Ян 1811 – 55 години по-късно Васил Левски. Поздравление за техния отбор: Те отново почерпиха сила от своята майка-земя – и тяхната майка-земя също играла за тях“ (CuLDA-T, 1939)⁹.

През 1940 г. следва няколкодневно пътуване през България. Между 23 и 31 май Дийм пребивава в България като придружител на спортния водач на Райха, Ханс фон Чамер унд Остен. Това посещение е в отговор на отправена от българска страна покана към Фон Чамер, на която през октомври 1939 г. посланик фон Рихтхофен е обърнал внимание на Дийм:

„Той поиска да информирам Фон Чамер, че този път посещението му не е било щастливо. Българите искат да го поканят на 24 май за 8 дни“ (CuLDA-T, 1939)¹⁰.

Според доклада самото пътуване до София и през България имало почти „характер на държавно посещение“, но в спортно-политически и спортно-организационен аспект било по-скоро маловажно, като се изключи фрустриращото впечатление на Дийм от спортния съюз и Олимпийския комитет:

---

⁷ Богдан Филов е виден български археолог, историк на изкуството и политик (1883–1945 г.). Министър на народното просвещение (1938–1940), а от 1940 до 1944 г. е министър-председател, респ. регент. Осъден на смърт от Народния съд и екзекутиран на 02 февруари 1945 г. Присъдата на Народния съд е отменена на 26.06.1996 г.

⁸ Отнася се за приетия през декември 1940 г. Закон за организиране на българската младеж (наричан също „Закон за Бранник“), въз основата на който е създадена младежка организация-

⁹ С това Дийм намеква за неблагоприятните условия на терена, които възпрепятствали очакваната от него по-голяма победа на германския отбор.

¹⁰ Вече не е възможно да се определи кога точно се е състояло това „злополучно“ посещение.

„След това разговарях с Ксандри¹¹, винаги леко раздражителен спортен водач, който установи, че Чапр(ашиков) обсебва Фон Чамер и затова никога не могат да разменят с него нито дума. Усещам, че водачите на съюза се бунтуват срещу Олимпийския комитет, точно както по-рано при нас и както днес на Олимпийската комисия срещу МОК. [...] План: Да няма общ съюз, а един общ спортен съюз при игнориране на стрелците и гимнастиците (твърде силни), за да бъдат излапани от лекоатлетите двата милиона лева, които съюзът на колоездачите прибира ежегодно. Безнадеждно!“ (CuLDA-T, 1940)¹².

През 1940 г. е планирано още едно, почти едномесечно посещение „на Балканите“, в рамките на което бил предвиден и двудневен престой в София. При това става въпрос за едно т.нар. демонстрационно пътуване на делегация, състояща се от момичета, мъже, деца и придружители, общо 78 души. Тази обиколка през Будапеща, Белград, Букурещ, София, Атина и Олимпия или Пиргос се основава на идеята на Дийм (Diem, 1974) и успешното представяне на германската делегация на „Лингиада“ 1939 г. в Стокхолм¹³.

Записът в дневниците отново показва много подробно изброяване на всички аспекти, които трябва да се вземат предвид, свързани с екипа, представленията и програмата, пространството за представления, оборудването, времето, финансите и настаняването (задълженията на съответните домакини), до изричното споменаване на разглеждането на „германската колония“ в съответния град¹⁴. Програмата предвиждала между другото игри за деца, ритмични упражнения, бягане и свободни упражнения, както и школа по бокс за мъжете, основно обучение и двигателно обучение за жените, гимнастика за жени и мъже (CuLDA-T, 1940-2). Всъщност причината за отмяната на пътуването е именно последната дестинация – Гърция. В края на лятото на 1940 г. напрежението между Италия и Гърция се засилва, така че Хитлер, от съображения към Мусолини, се чувства принуден да се въздържа от приятелско посещение в Пелопонес, в резултат на което цялото пътуване е отменено, за да не се накърни още повече Гърция.

„В дните на планирания ни престой в Олимпия Италия нападна Гърция, твърдейки, че е в споразумение с Англия. Вместо доказателства имаше въздушни бомби [...]. Но за мен това е удар в сърцето“ (CuLDA-T, 1940-2).

Дотогава Дийм е генерален секретар на Германската райхскомисия за физическо възпитание (DRA) и ръководител на Германското висше училище за телесни упражнения

---

¹¹ Д-р Георг Ксандри / Georg Xandry е Генерален секретар на Германския футболен съюз.

¹² Изглежда, че Дийм наемква за силните конфликти между асоциациите и федерациите по отношение на държавните субсидии.

¹³ Лингиадата е голямо гимнастическо събитие, което се провежда в Стокхолм през 1939 и 1949 г. в чест на основателя на шведската гимнастика – Пеер Хенрик Линг.

¹⁴ Това се отнася за групата германци, живеещи в съответните места в чужбина.

(DNfL) в Берлин до 1933 г., но след като Хитлер и НСДАП идват на власт, а Дийм е отстранен от всички свои длъжности „поради политическа неблагонадеждност“, той се опитва да се издигне на други позиции в германската спортна администрация, до голяма степен напразно: кандидатурата му за поста Райхскомисар по физическото възпитание, по-късно Райхсспортфюрер, се проваля през 1933 г.¹⁵ Все пак той успява да запази за себе си поста Генерален секретар на Организационния комитет на XI Олимпийски игри през 1936 г. Успехът на тези игри, които той организира до голяма степен, затвърждава репутацията му на компетентен спортен деятел, поради което е назначен за директор на Международния олимпийски институт (IOI) в Берлин (1938–1944 г.). Заема поста Генерален секретар за Зимните олимпийски игри в Гармиш-Партенкирхен през 1940 г. (1939 г., но отменени поради нахлуването на Германия в Полша) и ръководител на „Гау (регион) чужбина“ на Националсоциалистическия съюз на Райха за телесно възпитание (1939–1945 г.).

Той заема длъжностите на функционер, но чувства, че е използван по непълноценен начин, тъй като няма спортно-политическата власт, която някога е имал като Генерален секретар на DRA.

През този период той се изявява предимно като автор на идеологическа и научна литература, около една трета от която излиза в националсоциалистически издания. По това време публикува и тритомния труд "Olympische Flamme" („Олимпийски пламък“, 1942), който е едно от важните свидетелства за националсоциалистическата спортна пропаганда.

След като се налага предвиденото за ноември 1941 г. пътуване да бъде прекъснато поради лоши метеорологични условия: „... не може да се лети. Така мечтата за София приключи“ (CuLDA-T, 1941), през пролетта на **1942** г. Карл Дийм предприема едно по-продължително пътуване (16.03. – 10.04.), включващо лекции и почивка, което го отвежда през Будапеща в София, а оттам до Атина, Олимпия и Рим, но в началото възникват известни затруднения, които той вероятно е използвал, за да се справи с всекидневните спорове, както и с недоволството от професионалната му ситуация¹⁶:

„Историята на тази почивка и едновременно с това лекционното пътуване доказва отново старото поведение. След няколко опита за надцакване, отпускът ми беше разрешен и после бях освободен недружелюбно. Външното министерство обаче се погрижи лекциите

---

¹⁵ През март 1933 г. този пост е поверен на СА-групенфюрера Ханс фон Чамер унд Остен. През юли 1933 г. той става и Райхсспортфюрер („Райхсръководител на спорта“).

¹⁶ Съмнително е коя от тези функции буди в него по-голямото недоволство.

ми да бъдат много добре посрещнати от легациите¹⁷. Само благодарение на тези лекции [...] получих моя отпуск.

Животът ми в момента е запълнен с приключването на моята книга. Миналия четвъртък беше окончателно определено заглавието на моята книга за спорта – „Олимпийски пламък“. Тираж 10 000. Въпреки тихото ми предупреждение издателството няма да промени това. В момента всичко продадено, ...

Достатъчно работа, която ще ми помогне да превъзможна липсата на голяма достойна задача – колко много всеки ден пред очите ми е безидейната и нескопосана работа на другите. Те дори нямат представа, че може да се направи и друго, чрез едно истинско ръководство, което изобщо да не поражда съпротивата на другите и трябва да ги увлича посредством общи задачи“ (CuLDA-T, 1942).

Късно вечерта на 21 март 1942 г. Дийм пристига в София, където не е подготвено нищо във връзка с пристигането и престоя му. Отново Чапрашиков спасява ситуацията и се погрижва той да бъде настанен в дома на новия посланик, Адолф Бекерле¹⁸.

Бекерле приема пристигането на Дийм като повод, за да го

„[...] (информира) за неговата оценка за Т.¹⁹, който през Световната война бил писал враждебни спрямо Германия писма и който в голяма степен бивал отхвърлен заради склонността на българите към измяна, също и в средите на българския спорт. Тоест аз трябва да управлявам умело корабчето си“ (CuLDA-T, 1942).

Това е спешно наложително с оглед конфликтната ситуация в българския спорт:

„След това в Българката [вероятно се има предвид „Хотел България“ – бел. авт.], където ме очакват водачите на българския спорт: Батенбергски, Попов, Караиванов, и футболна свита. Освен тях двама национални мъченици, един дебел от Добруджа, на когото затворът, ако е вярно, се е отразил добре. [...] Вторият от Скопие, който по-скоро носи следи от трудно време, изглеждаше като непоколебим фанатик. После бях осведомен за спора на двете страни Чапр. – Батенбергски, Колушки – Караиванов. Батенбергски иска да принуди съюза по ски и кънки на лед, защото се държал, сякаш е главна асоциация от 5 съюза: футбол, хандбал, лека атлетика, младеж, жени. В действителност все едно и също. Колушки²⁰ го обвиняват, че един съюз се състоял от 3 клуба, той пък, че те работели и за

¹⁷ Остаряло понятие за „посолства“ (немски “Gesandtschaften“).

¹⁸ СА-Обергрупенфюрер (и полицейски президент на Франкфурт/М.) Адолф Бекерле през 1941 г. по инструкция на външния министър Рибентроп замества дотогавашния германски посланик, Херберт фон Рихтхофен, тъй като същият спада към онези назначени в Югоизточна Европа професионални дипломати, чието изпълнение на задачите не се харесва на Хитлер.

¹⁹ Въз основа на тогавашната транскрипция на немски език това вероятно е „Tschapraschikoff“ / днес „Chaprashikov“.

²⁰ Александър Колушки е член на БОК и зам.-председател на Българския ски съюз.

всички ски-бегачи, членуващи в съюза, освен това, че нито един от членовете на управителния съвет не се стремил към каквато и да е лична облага, което може също да се потвърди, като се изключи известна суетност при Чапрашиков. Всички тези взаимни търкания стигнаха до посланика“ (CuLDA-T, 1942).

На 23 март Дийм изнася лекцията си в „академията“²¹, която оправдава пътуването до София, на тема „Спортът в древността в сравнение със съвременното“. Според всичко, което може да се извлече от архивните документи, тази лекция е била представена от Чапрашиков, който, възхвалявайки Дийм и неговите заслуги, изразява и тревогата си от местните неуспехи и пречки при прилагането на предложенията на Дийм за реформи:

„Това [успешното провеждане на Олимпийските игри през 1936 г. – бел. авт.] се дължи на уникалния организационен талант на д-р Карл Дийм, който [...] понастоящем е най-авторитетният теоретик на физическото възпитание в Европа, ако не и в целия свят. [...] Той обиколи цяла България и след тримесечно проучване на специалните ни условия изготви доклад, който за съжаление не беше разбран или беше разбран погрешно в някои моменти от съответните ни среди. Неговата основна идея обаче се превръща в ръководен принцип при реорганизацията на нашия спорт, която започва с основаването на държавна организация на българската младеж“ (CuLDA-S, M.811).

Военните събития обаче не минават, без да оставят следи и върху Дийм. Стилът на записките в неговите дневници по повод пътуването на Балканите (Букурещ–София–Букурещ) от 19.03. до 04.04.1943 г., които звучат отчасти като писмо до или (едностранен) диалог с жена му, за разлика от по-ранни разкази на места е направо пораженчески и циничен. Редовни негови събеседници, изглежда, са най-вече Бекерле, Чапрашиков и Караиванов. Често наред със спортните въпроси се тематизира и изненадващата смърт и погребението на Фон Чамер („Дълбоко съм стъписан“, „разгледах съболезнователни телеграми“, „Чапрашиков заговори първо за Фон Чамер“, [...]) (CuLDA-T, 1943)²², за чието поведение във връзка с отправената към Дийм от Румъния покана и липсващото признание за неговата книга „Олимпийски пламък“ в началото на пътеписа си той се изказва доста подигравателно („[...] без да се съгласува с мен“, „[...] не ми потвърди получаването“) (CuLDA-T, 1943). Това обаче не му пречи по повод на лекцията в „Залата на инженерите“, в която „от легацията освен Бекерле никой!“ друг не присъства, да предаде поздрав „посмъртно“ на Фон Чамер:

²¹ Предполагаемо при „академията“ става дума за Германския научен институт в София (1940–1944). Липсват каквито и да било документирани връзки с Българската академия на науките.

²² Ханс фон Чамер унд Остен е починал на 25.03.1943 г.

„После му предадох последни поздрави, посветих внимание на неговите три задачи: да развее пръв знамето на Олимпийските игри, да осъществи докрай започналото обединение на германския спорт и да обедини европейския спорт – по време на последното той почина – и така стигнах до моята тема „Европейският спорт“. В заключението се върнах върху началото – първоначално спортът е бил обредна траурна церемония, така и той в бъдеще ще поеме силата на мъртвите и ще я понесе нататък, тази на починалия спортен водач на Райха и тази на загиналите за отечеството. Всички бяха развълнувани“ (CuLDA-T, 1943).

След назначаването на Фон Чамер за райхспортфюрер отношенията между двамата мъже се променят от първоначална враждебност към професионално сътрудничество,

„така че Дийм може да разчита на известна добронамереност от страна на началника си – и по този начин да получи от него поне постове и функции от „втория ешелон“ (Becker, 2019).

В същото време Дийм със сигурност е бил наясно, че дружелюбността може да бъде и тактическо средство за постигане на целта, тъй като Фон Чамер вероятно е бил наясно с отличните контакти на Дийм в чужбина, които са били много важни за международната спортна политика на Германия и за положителното му възприемане. По този начин Дийм със сигурност се е надявал да наследи Фон Чамер (CuLDA-T, 1943): „Ще видя до каква степен смъртта на Фон Чамер ще промени положението ми“, но не е едно от „170-те самостоятелни предложения“²³.

Дийм може и да се е надявал да го наследи, но вероятно е бил достатъчно реалист, за да осъзнае, че шансовете му не са особено големи. Както и предходната година, и тук отново недоволството на Дийм от липсваща, но според него уместната функция в германския спорт трябва да си е проправила път, когато от един дълъг разговор с Тодор Зъбов²⁴ той предава с известна доза сарказъм следното:

„Вие сте най-голямата фигура на европейския спорт. Как може Германия да Ви подмине? – Но аз казах, „Може“.

Висшето училище за телесно възпитание е в центъра на разговорите с Караиванов. Едно посещение на стадион „Юнак“ при трениращи студенти му дава повод за кратка реч:

„Преди 20 години и ние започнахме просто на един стадион, преди 6 години предложихме Висше училище за телесно възпитание за България, днес това е постигнато“ (CuLDA-T, 1943)²⁵.

---

²³ Това се отнася за лица, които са се предложили сами.

²⁴ Тодор Зъбов е Главен секретар на БОК през 30-те години на XX век.

²⁵ Дийм се позовава на основаването на Германското висше училище за телесно възпитание в Берлин.

При Караиванов той

„[...] прегледал 4-годишни учебни планове. 36 учебни часа. 90 теория и практика, първо всичко планирано за два семестъра от по 10 седмици. Добра работа“ (CuLDA, 1943).

Общо взето, в записките от дневника цари по-скоро потиснато настроение; ентузиазмът не се проявява, ако не се вземат предвид обществените събития и описанието на храната в столицата. И освен една ски-екскурзия до Самоков и церемонията по награждаването по повод на едно малко състезание, две посещения на стадиони и една лекция спортът почти не се споменава.

През 1943 г. Дийм минава още веднъж през България, този път по повод на едно почти двумесечно пътуване в Турция.

На 12 декември и на 12/13 януари 1944 г. Дийм пребивава съответно за по няколко часа в пострадалата от войната София, където вече не може да става дума за познатите от предишни разкази – описания на обществения и пищен живот. Предишните български съратници също вече не се споменават.

Бележки на Карл Дийм за България след 1944 г.

По-малко от 25 години след написването на споменатия Организационен план, през 1960 г., обръщайки поглед назад и обобщавайки, Дийм пише за България следното:

„След рухването и с промяната на формата на държавно управление от княжество на комунистическа „народна република“ настъпи промяна и в спортната администрация на този народ, който до този момент не беше напълно развит в спортно отношение, но все пак от 1896 г. е включен в олимпийския живот. [...] В Лондон през 1948 г. все още не участва олимпийски отбор на България.. [...] и в същото време [1951 – бел. авт.] проявилият се като спортсмен по царско време генерал Владимир Стойчев е обявен за „заслужил майстор на спорта“. Международният олимпийски комитет го избра като наследник на изявения бивш посланик Стефан Г. Чапрашиков (умрял 1944 г. при обстоятелства, които в крайна сметка не са изяснени) за член на Олимпийския комитет за България. [...]

[...] Сигурно сред 7,3 милиона жители, от които три четвърти здрави, непретенциозни селяни, биха се намерили голям брой силни мъже и жени, които чрез интелигентно обучение биха могли да постигнат високи спортни постижения. Като първо доказателство за това може да се счита олимпийският златен медал, който спечели борецът Никола Николов²⁶ в борба свободен стил (средна категория) на Олимпийските игри през 1956 г. в Мелбърн и с това вписа страната си за първи път в списъка на олимпийските победители. В тежката категория, както и в средната и полутежката категория на гръцко-римската борба беше спечелен един сребърен медал“ (Diem, ²1967).

---

²⁶ Става дума за Никола Станчев, по-известен като Бай Кольо.

Няма други доказателства за ангажираността на Дийм с България след войната освен документите от конференцията „Българска среща 1954“ на Германо-българското дружество във Франкфурт (CuLDA-S, M.510), една статия на тема „Спортът в България“, написана от известния германски спортен журналист Сеп Шербауер в неназована публикация през 1957 г. (?) (CuLDA-S, M.467), както и четири кратки писма до Колушки (1948), Йорданов и Караиванов (1960), в които Дийм се интересува от положението на българските адресати, както и до Матеев (1961), с когото кореспондира след Олимпийските игри в Рим²⁷. Иначе както за него, така и за много други съвременници, потокът и обменът на информация между Запада и Изтока очевидно е бил много ограничен поради политическите обстоятелства по онова време:

„Между другото, желязната завеса в България е по-плътна спусната, отколкото където и да било другаде, така че новините за организацията и състоянието на професионализма не стигат до нас“ (Diem, 1967).

ДИСКУСИЯ

Записите в дневника на Карл Дийм свидетелстват в няколко аспекта за всеобхватните познания на Дийм за взаимовръзките в една успешна спортна организация: той познава историческата и регионалната обстановка, има представа за спортните процеси в посетената страна и знае за чувствителността на отделните дейтели и техните конфликти помежду им, които трябва да бъдат балансирани в името на успешното развитие на спорта.

Записите не дават цялостна представа за спорта в България, а са по-скоро с избирателен и моментен характер. Те показват местните противоречия между стремежи и реалност и по този начин ситуацията на място. Те илюстрират и проблемите, свързани с доближаването на една спортна система, която все още се развива и се нуждае от промяна, до тази на по-богатите страни с по-дълги спортни традиции.

Записките в дневниците обаче разкриват и че Дийм невинаги може да устои на личната си суета и понякога на високомерието и лаконизма в отношенията си с българските си домакини, както и със собствените си сънародници.

Ентузиазмът, с който Дийм се заема с „Мисия България“ през 30-те години на ХХ век, губи леко силата и импулса си в годините след 1937 г., когато изготвя „Организационния план“, станал меродавен за българския спорт, в условията на бавни реформи,

---

²⁷ Няма сведения за отговори от страна на адресатите.

лични конфликти помежду единични деятели и на фона на войната, от която не е пощадена и България.

През целия си живот обаче Дийм изпитва най-топли чувства към България и особено към българските си съратници, някои от които познава още от студентските им години в Германското висше училище по физическо възпитание в Берлин.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Характеристика на информацията в дневниците на Карл Дийм

Дийм не е неутрален, безпристрастен анализатор или „сух функционер“, който се занимава само с трезво описание и оценка на наличното и желаното. Записите му са не само трезво описателни, но често и живи, понякога емоционални. Той е изпълнен със своята „мисия“ – олимпийската идея, от една страна, и издигането на спорта в училище и в свободното време, от друга. Отказът от класическата гимнастика с нейните масови упражнения и преминаването към масови спортове от най-различни дисциплини със състезателен дух изисква и преосмисляне в съответната училищна администрация, в структурите на клубовете, както и в съзнанието на хората.

Дийм е усвоил и успешно практикува това ново за времето си мислене като спортист, чиновник и университетски преподавател. Това сякаш го легитимира като правителствен съветник, като какъвто той често пътува, за да предлага доказани модели като желани и в чужбина. Съмнително е обаче дали той е притежавал качеството, което днес се изисква в международен контекст: „межкултурна компетентност“. В продължение на няколко десетилетия живот Дийм е развил мироглед, който понякога го кара да прави оценки в записите си в дневника, които невинаги са ласкави за съответните събеседници или домакини.

Той скрива от домакините си например какво си е помислил, когато е видял гимназия или спортно игрище през 1943 г.:

„[...] До Кара(иванов. – допълн. автора), интервю. Посещение на гимнастическия салон в училището за запасни офицери, огромен, красив покрив, занемарен. Сега Кара го поправя. Спортно игрище на 23²⁸. Чисто нов и сякаш изгнил. Как изглеждаше калдъръмената писта – глинена яма, тревата – мизерна, но с бетонно рамо, огромна бетонна стена, стръмни зрителски места без стъпала. Грозна трибуна“ (CuLDA-T, 1943)

Той няма да сподели с тях и естетическите си впечатления от страната и нейните жители, които се основават на наблюдения по време на празнични събития, походи или

---

²⁸ Вероятно става дума за спортното игрище на клуб „Академик София 1923 г.“.

вечерни партита. Тук към високомерната арогантност от време на време се прибавя и самодоволното чувство за превъзходство („... но „Карл Дъм, д-р Карл Дъм“ е вълшебна дума на българската граница...“) (CuLDA-T, 1943)²⁹.

Не са пощадени обаче и колегите пътници или германците, които живеят на място:

„В 3 часа до спортната площадка „Юнак“. Запълнено място. [...] Полковник Брюкман приеме момчетата с олимпийските знамена за играчите. Отборът на терена му беше избягал от вниманието. След това ме попита дали футболният мач е с определено време. Граф Лешенфелд неуморно задаваше подобни въпроси. Фрайфрау фон Рихтхофен не говореше по-умно. През първото полувреме отборът игра по-добре“ (CuLDA-T, 1939)³⁰.

От българска страна Дийм поддържа най-интензивни контакти с бившите си студенти Караиванов и Йорданов, които междувременно заемат авторитетни позиции в българския спортен живот, и особено с дипломата Чапрашиков, а от германска страна – с посланиците Фон Рихтхофен („приятен, умен и скромнен“) и Бекерле („[...] със свирепа твърдост“). По-подробно и изчерпателно отразяване на българската спортна сцена може да се намери само в записките от дневника от 1937 – годината, в която Дийм пише и представя своя „Организационен план“. Тук се посочват дефицитите и желанията и се правят препоръки; престоят завършва с оживена лекция и пътуване в страната.

По-късните пътешествия, особено осемдневното пътуване с Фон Чамер през 1940 г., са описани като пътепис, който не пропуска нищо от историята, регионалните и църковните изследвания и културата на страната, посветен на домакините; спортът се споменава само в мимолетни изречения. Колкото повече напредва войната обаче, толкова повече в репортажите навлизат военни размисли, които се въртят около фронтовата линия, а по-късно, по отношение на София и България, само около преминаването и самото оценяване (януари 1944 г.). Налага се впечатлението, че обикновено сравнително кратките пътувания до България са служили преди всичко за „култивиране на контакти“ в най-широкия смисъл на думата.

Макар че (насилственото) обединяване на българската младеж в рамките на държавна младежка организация с цел насърчаване на спорта може да предизвика амбивалентни чувства от днешна гледна точка, основаването на Държавното висше училище за физическо възпитание през 1942 г., днешната Национална спортна академия „Васил Левски“, която също води началото си от Карл Дийм, дължи много на неговия организационен план и препоръките му за реформи. Предстои още едно по-обстойно проучване, което да хвърли светлина върху отделните аспекти на тази история на основаването.

---

²⁹ В немския оригинал Дийм умишлено изписва името си погрешно ("Dimm"), вероятно за да придаде местна автентичност на записите си.

³⁰ Става дума за т.нар. „футболното пътуване“ до Загреб, Белград и София през 1939 г.

Остава да се каже, че германският спортен деятел Карл Дийм има решаващо значение за утвърждаването и развитието на спорта в България:

„Покрай много други заслуги към България в областта, в която той е несравняем познавач, ние дължим на Д-р Дийм благодарност и за ръководството и подкрепата, що той е давал на нашите младежи, следвали в Берлинската Hochschule für Leibesübungen, които след късо време ще застанат на ръководни места в новосъздадената българска Висша школа за телесно възпитание.

Що се касае пък до чувствата, които Д-р Дийм питае към българския народ, към българската кауза, аз ще ги охарактеризирам най-ясно, като кажа само: дай Боже, всички приятели на България да я обичат като Д-р Дийм и дай Боже България да има повече такива приятели!“ CuLDA-S, М. 811)³¹.

Чапрашиков беше сред тези, които знаеха това, но не само той. Обаче и тези думи щяха да бъдат забравени много скоро, не на последно място заради политическите промени, настъпвали в Европа след войната.

ЛИТЕРАТУРА

Бърдарева, Р. (1991). *Спортът в България – проява и развитие (1878–1944)*, София // Bardareva, R. (1991). *Sportat v Bulgaria – proyava i razvitie (1878–1944)*, Sofia.

Бърдарева, Р. (2002). *60 години НСА „Васил Левски“*. София // Bardareva, R. (2002), *60 godini NSA “Vasil Levski”*, Sofia.

Митев, Л. (2002). Изграждането на тоталитарен модел на телесната култура / Българският модел 1937–1949 г. (дисертация). София // Mitev, L. (2002), *Izgrazhdaneto na totalitaren model na telesnata kultura / Bulgarskiyat model 1937-1949 g. (Dissertation)*. Sofia.

Митев, Л. (2012) *70 години НСА „Васил Левски“*. София // Mitev, L. (2012), *70 godini NSA “Vasil Levski”*, Sofia.

Митев, Л. (2014). *Олимпийската слава на България – The Olympic Glory of Bulgaria*. Sofia. //

Mitev, L. (2014), *Olimpiyskata slava na Bulgaria – The Olympic Glory of Bulgaria*. Sofia

Петрова, Н. (1968). *Физическо възпитание в съвременната буржоазна педагогическа мисъл* (изд. от Централен съвет на Българския съюз за физическа култура и спорт. Съвет за пропаганда и агитация), София // Petrova, N. (1968), *Fizicheskoto vazpitanie v savremennata burzhoazna pedagogicheska misal* (izd. ot Tsentralen savet na Bulgarskia sayuz za fizicheska kultura i sport. Savet za propaganda i agitatsia), Sofia.

---

³¹ От контекста, както и от записа в дневника на Дийм под 23.03.1942 г. става ясно, че авторът на тези думи вероятно е Чапрашиков. Правописът е възпроизведен от оригинала.

Петрова, Н. (1983). Училищното физическо възпитание в България през капитализма (1878–1944 г.). (дисертация), София // Petrova, N. (1983), Uchilishtnoto fizicheskovo vospitanie v Bulgaria prez kapitalizma (Dissertation), Sofia

Витанова, Е. (2016). Образователната политика на НСА „Васил Левски“ 1942–2012 г. (дисертация), София // Vitanova, E. (2016), Obrazovatelната politika na NSA „Vasil Levski“ 1942-2012 g., (Dissertation), Sofia.

Цонков, В. и Петрова, Н. (1964). *История на физическата култура*, Sofia // Tsonkov, V & Petrova, N. (1964). *Istoria na fizicheskata kultura*. Sofia.

Цонков, В. (1978). *Гимнастическо-стрелческите дружества в Източна Румелия*. София. // Tsonkov, V. (1978), *Gimnasticheski-strelcheskite druzhestva v Iztochna Rumelia*. Sofia.

Becker, F. (2019). *Den Sport gestalten – Carl Diems Leben (1882-1962)*, Duisburg
CuLDA (Hrsg.) (2009, Stand 2018). *Carl Diem – Tagebücher 24.06.1882 – 15.09.1962*, 3 Bde. Berlin.

CuLDA-S (o.J.). *Diem, Carl: Sachakten und Mappen*, Köln (*Цитати в съответствие с номерацията на съответните архивни файлове и папки*).

CuLDA-T (o.J.). *Gesamtverzeichnis Tagebücher Carl Diem (Archive)*, Köln

Diem, C. (1967): *Weltgeschichte des Sports*. 2 Bände, Stuttgart.

Diem, C. (1967a) *Der Olympische Gedanke – Reden und Aufsätze*, (hrsg. V. Carl-Diem-Institut), Schorndorf.

Diem, C. (1974). *Ein Leben für den Sport*. (hrsg. V. Carl-Diem-Institut an der Deutschen Sporthochschule Köln), Ratingen.

Diem, C. (1982) *Ausgewählte Schriften*, 3 Bde. (hrsg. v. Carl-Diem-Institut), St. Augustin.

OSCHLIES, W. (1984): *DEUTSCH-BULGARISCHE „KULTURANNÄHERUNG“ 1883-1944*, KÖLN.

Schaller, H. (1996): Deutsch-Bulgarische Gesellschaften in Deutschland in Vergangenheit und Gegenwart. In: *Südosteuropa Mitteilungen* 1996 (36. Jahrg.), S. 175-184.

Schaller, H. (1997): Bulgarien und Deutschland – Kulturelle Beziehungen im 19. und 20. Jahrhundert. In: *Bulgarien-Jahrbuch* 1997, S. 55-76, Marburg.

Schaller, H. (2011): Das Deutsche Wissenschaftliche Institut in Sofia - 1940-1944. In: *Bulgarien-Jahrbuch* 2009/2010, München, S. 24-60.

Schenk, J. (2021). Carl Diem – A Significant Sports Personality for Germany, Europe, and Bulgaria. *Journal of Applied Sports Sciences*, Vol. 2 (2021), 93-105. Retrieved April 06, 2022, from <https://doi.org/10.37393/JASS.2021.02.8>.

Stein, O. (2011): Die deutsch-bulgarischen Beziehungen seit 1878. *Zeitschrift für Balkanologie*, Jahrg. 47 (2011), Ausgabe 2, S. 218-240. Retrieved April 06, 2022, from <https://doi.org/10.13173/zeitbalk.47.2.0218>.

Адрес за контакт

Йорг Шенк, докторант

Национална спортна академия „Васил Левски“

Катедра „Мениджмънт и история на спорта“

e-mail: levski@web.de